

Waarom werd Johan Dootgraver terechtgesteld?

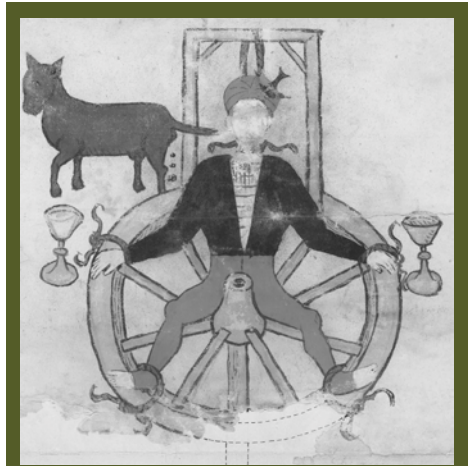
SJOERD GALEMA

Op 20 september 1575 wordt Johan Dootgraver veroordeeld door de richters van de stad Zutphen om 'onthoofd, 't corpus op een radt end 't hoofd op een staeck daerboven gestelt sal worden, neffens een holten galge, oeck baven 't radt end een kluppel [knuppel] beneden 't radt te hangen'.

Johan Dootgraver is doodgraver bij de Walburgiskerk (in de rekeningen wordt steeds gesproken over *Onse Lieve Vrouwe*) in de roerige zeventiger jaren van de zestiende eeuw. Zutphen is dan meestal in handen van de Spanjaarden, behalve van juni tot november 1572, als graaf Van den Berg met zijn leertje de stad in handen heeft. Kerkmeester Herman Berner noemt de mensen van de graaf consequent 'goesen' (geuzen).

Klusjesman

Doodgraver is geen beroep waar je rijk van wordt, en Johan moet dan ook bijverdienen om zijn gezin te kunnen onderhouden. Uit de rekeningen van de stad en de kerk blijkt dat hij een soort klusjesman is. Hij maakt een aantal keren de kerk schoon: 'spinnwobben ind stof onder ende baven in die kercke of t' keren', maar poetst ook in de crypte van de kerk en in de Librije. Op Palm-pasen 1574 verdient hij wat geld met de preekstoel buiten op het kerkhof te zetten, omdat daar blijkbaar een dienst wordt gehouden. Johan beslaat kalk in de timmerloods van de kerk aan het kerkhof, helpt de leidekker met het dekken van het dak voor de nieuwe keuken van de rector van de Latijnse school en bij reparaties aan de daken van de kerk, de school en de steenbakker. Samen met anderen helpt hij de sneeuw uit de goten en van het dak van de kerk te verwijderen en de weggezakte grafstenen in de kerk als gevolg van het 'groete waeter' (hoge

Wat tegenwoordig vrijwel zeker met een taakstraf wordt afgedaan, was in de zestiende eeuw goed voor de doodstraf. In de zogeheten *Booswichtenbrief* (van rond 1500) verklaart Henrick van Hackfort dat Arnt van Boicholt een booswicht is en een meinedige dief, een merriënjong. Centraal in de afbeelding staat Arnt van Boicholt, vastgebonden op het rad, en met de strop van de galg al om zijn nek. Hij is herkenbaar aan de kleurcode van zijn kleding: het zwart, wit en rood. Naast zijn handen staan de miskelken, waar deze hele affaire om draait – er is een beschuldiging van diefstal. Bij zijn hoofd staat de merrie haar behoefte te doen. Het gezicht van Arnt van Boicholt is beschadigd, waarschijnlijk om al aan te geven dat vogels de ogen van gehangenen uitpikten. (bron: OAZ inv. nr. 795; foto: Regionaal Archief Zutphen)

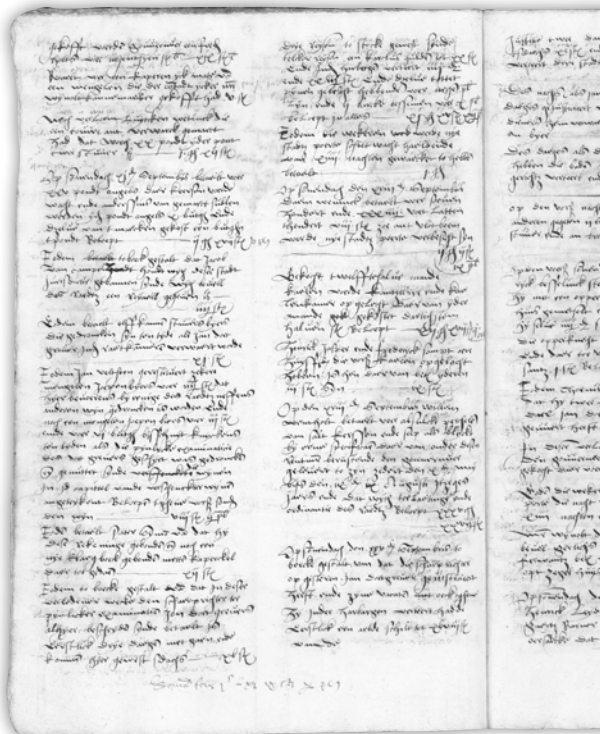
water) weer recht te leggen. Bij de metselaar is Johan opperman bij het herstellen van de schade in de kerk die veroorzaakt is door de geuzen; zo hebben dezen Sint Joris met zijn paard van zijn plaats gegooid. Maar ook helpt hij in 1572 de armen in bedwang te houden als er geen haring voor hen is, en ze het met een beetje geld moeten doen, waarvoor ze waarschijnlijk nauwelijks iets kunnen kopen. Daarbij verdient Johan doorgaans drie stuiver per dag, terwijl een vakman meestal vijf stuiver krijgt. Voor het beslaan van kalk geldt een tarief van zes plakken per ton (15 plakken = 1 stuiver). Eénmaal krijgt hij zowaar anderhalve plak extra, omdat hij zo zijn best heeft gedaan. Omdat hij kerkdienaar is, ontvangt hij bij de doop van een zijner kinderen achttien stuiver, voor hem een groot bedrag. Het luiden ('beieren') van de klokken tijdens de kermis levert slechts een licht pond (ruim vijf stuiver) op. Van zijn eigenlijke baan, graven delven, is in de rekeningen in deze jaren niets terug te vinden.

De werkgroep Transcriptie van het Regionaal Archief Zutphen, bestaande uit Ria Gresnigt, Melia Kooij-van der Leur en Sjoerd Galema, houdt zich bezig met het transcriberen van de rekeningen van de stad, de kerk en het Nieuwe Gasthuis tussen 1570 en 1591. Daarnaast zijn de leden van de werkgroep voornemens aan de hand van deze rekeningen enkele artikelen te publiceren, waarvan dit artikel over Johan Dootgraver een eerste proeve is.

Pijnlijkke examinatie

Zo verloopt het leven van Johan Dootgraver, ondanks de troebele tijden, ogenschijnlijk redelijk normaal. En dan zit Johan op 27 augustus 1575 plotseling in de gevangenis of 'to stocke' (stocke: stel van twee van uitholingen voorzien houten, waarin de benen van een gevangene worden gesloten). De scherp-rechter (beul), die van buiten de stad moet komen, verschijnt een paar keer om Johan

een 'pijnlijkke examinatie' te doen ondergaan. Hiervoor koopt hij speciaal touw en twee bezems van berkenhout, dus bij het 'pijnlijkke' kan men zich wel iets voorstellen.

Bladzijde uit de 'Rekening van overrentmeester Henryck Rueter, 1575-1576', folio 33 Regionaal Archief Zutphen, Oud-archief Zutphen (archiefnr. 1, inv.nr. 1144), waarin sprake is van een 'pijnlijkke examinatie' van de scherp-rechter.

Bij de verhoren zijn natuurlijk aanwezig de richters van de stad, op dit moment Johan Kreyneck en Andries Yseren. Na afloop gaan de beide heren naar het huis van Lambert van Luchteren, waar ze drie kwarten wijn drinken, misschien wel om een beetje van de schrik te bekomen over waar ze eigenlijk mee bezig zijn (een kwart is gelijk aan bijna twee flessen; een kwart kostte zes stuiver, waarvoor Johan dus twee hele dagen moest werken). Maar ook de burgemeesters en de secretarissen van de stad zijn er blijkbaar druk mee, want ze laten wijn aanrukken op het stadhuis in verband met Johan Dootgraver. Ook enkele raadsleden

bemoeien zich met de zaak; misschien zijn ze wel bij de verhoren aanwezig geweest. Zij drinken Jopenbier (bier uit Dantzig) en knabbelen voor anderhalve stuiver aan stukjes 'bisschuyt' weg.

Galgenmaal

Op 20 september valt het oordeel: Johan wordt ter dood veroordeeld. De manier waarop dit moet gebeuren, staat aan het begin van dit artikel omschreven. Het vonnis zal op 24 september voltrokken worden door de scherprechter. Dat tussen oordeel en voltrekken van het vonnis vier dagen zitten, zal mede te maken hebben met het feit dat de stadstimmerman Welmer en zijn knechten het rad en de staak nog moeten maken, want deze liggen niet zomaar op voorraad; het zal maatwerk geweest zijn. De timmerlieden krijgen tijdens hun werk van de stad bier aangeboden, maar het is wel het gewone stuiverbier. In de nacht vóór de terechtstelling wordt er stevig gedronken. Niet alleen de bewakende dienaren, maar ook Johan en zijn biechtvader krijgen wijn; met elkaar werken ze vijfeneenhalf kwart naar binnen. Dit is wel bijzonder, want normaal moeten mensen zoals Johan het met bier doen, maar ja, het is de laatste keer voor Johan; het is zijn galgenmaal in vloeibare vorm. De bewakers eten twee haringen en brood, en de biechtvader mag twee kwarten wijn meenemen naar huis als dank voor de bewezen diensten. Op de dag dat Johan ter dood zal worden gebracht, brengt Thoenis van Hengel nog twee karren met zand, waarmee al het bloed tijdens de terechtstelling moet worden opgevangen. Vervolgens voltrekt de scherprechter het vonnis.

Nog meer wijn

Na afloop trekken rechters, secretarissen, dienaren en schout naar het huis van Lambert van Luchteren om daar maar liefst 24 kwarten wijn op te drinken, waarschijnlijk niet uit echte feestvreugde. De pender (cipier) Willem Jansen

krijgt 28 dagen voor kost en inwoning van Johan uitbetaald, de duur van diens detentie. De totale proceskosten bedragen in elk geval 35½ gulden, een bedrag waarvoor Johan ruim 330 dagen zou hebben moeten werken. Engelle, de vrouw van Johan, blijft met haar kinderen achter, en moet zich maar zien te redden. Met Pasen en Pinksteren 1577 krijgt ze twee keer 3½ pond ham van de kerk (waarschijnlijk omdat de kerk op dat moment wel erg veel vlees had als gevolg van de betaling van een pachtschuld in natura, dus in dit geval vlees) en in 1579 ruim vier stuiver, omdat de kerkmeester verteld was dat zij in grote armoede leefde. Dan zwijgen de rekeningen.

Uit dit verhaal blijkt wel dat in tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, een doodvonnis uitspreken en voltrekken – zelfs in deze hectische jaren – niet normaal is. Maar we blijven wel met de grote vraag zitten wat Johan misdaan had om deze straf te verdienen. Uit de rekeningen komt hij eigenlijk te voorschijn als een heel gewoon mannetje.

Eerst heb ik gezocht in de Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van de gemeente Zutphen naar Johan Dootgraver, en dan blijkt dat de gegevens uit deze tijd verdwenen zijn. Gelukkig staat er wel een verwijzing naar de collectie-Meinsma. Deze heeft aantekeningen gemaakt van een mogelijk verloren gegaan afschrift van de hand van G. Kreyneck uit niet meer aanwezige registers. Inderdaad vond ik in een schrift van Meinsma de tekst waarmee dit verhaal begint. Helaas wordt ook daar met geen woord gerept over het waarom van dit vonnis. Misschien komt er ooit nog duidelijkheid.

Bronnen

rentmeestersrekeningen 1571-1577 (OAZ 1141 t.e.m. 1146)
kerkmeestersrekeningen 1570-1579 (285, 292, 293)
collectie-Meinsma, nummer 102